

Część II
DIALEKTOLOGIA WSPÓŁCZESNA I HISTORYCZNA

Mieczysław Buczyński

NAZWY TERENOWE TYPU *POD GÓRĄ, ZA LASEM*
NA LUBELSZCZYŹNIE

Wymieniony w tytule strukturalny typ nazw terenowych dostrzeżono i omówiono bliżej dopiero w okresie międzywojennym¹ i powojennym², kiedy to zaczęto opracowywać toponomastyczne monografie poszczególnych regionów i zbierać nazwy terenowe na terenie całej Polski³. Do dzisiaj jednak stanowiska badaczy są w tym względzie rozbieżne. Opracowanie tego tematu mogłoby stanowić niejedną obszerną monografię. Swoje uwagi, podane poniżej, opieram na materiale zebrany w 97 miejscowościach byłego woj. lubelskiego, w dawnych gminach: Bełżyce i Lubartów (obecne woj. lubelskie), Siedliszcze (obecne woj. chełmskie), Huszcza i Łomazy (obecne woj. białkopodlaskie) i Krzywda (obecne woj. siedleckie). Łącznie zgromadziłem 598 nazw terenowych typu *Pod Górą, Za Lasem*, co w stosunku do całego nazewnictwa terenowego tych obszarów stanowi ok. 20%. Między poszczególnymi gminami występują tu jednak duże różnice; tak więc w gm. Łomazy omawianych nazw było tylko 5%, w gm. Hrubieszów - 6%, w gm. Krzywda - 6,5%, w gm. Huszcza - 12%, w gm. Siedliszcze - 23%, w gm. Lubartów - 24%, w gm. Bełżyce - 46,5%. Miejscowości położone na terenie wyżynnym mają omawianych nazw znacznie więcej niż leżące na nizinie, co wiąże się z bardziej urozmaiconym krajobrazem.

Podstawowym problemem, który się narzuca przy analizie zebra-

¹ J. Rudnicki, *Nazwy geograficzne Bojkowszczyzny*, Lwów 1939.

² K. Dejna, *Terenowe nazwy śląskie*, "Onomastica" II, 1956, s. 103-126; M. Kucala, *Nazwy terenowe z kilku wsi w powiecie myślenickim*, tamże, V, 1959, s. 67-100; W. Lubat, *Nazwy terenowe powiatów jasielskiego i krośnieńskiego*, tamże, VIII, 1963, s. 195-206 i IX, 1964, s. 123-163.

³ Por. serię wydaną przez Urząd Rady Ministrów.

nego materiału, jest ustalenie, w jakiej postaci używane są na co dzień nazwy terenowe typu *Pod Górą, Za Lasem*. Przy zapisywaniu tych nazw nie ograniczałem się do zapytania, jak się nazywa dany obiekt, ale starałem się uchwycić funkcjonowanie nazwy w systemie językowym, ustalając jego odmienność i użycie składniowe. Zadawałem w tym celu pytania związane z odnośnym obiektem: *gdzie stoicie?, skąd wracacie?, dokąd jedziecie?*, ustalając miejscownik, dopełniacz i biernik nazwy. Starałem się też, w miarę różności, wynajdywać te przypadki w naturalnym toku mowy mieszkańców.

Przykładowo podaję pełne zapisy dwunastu typowych nazw z gm. Bełżyce:

- 1) *Do Smugu a. Smuk* - gdzie: *Na Smugu, Pół Smugu*; skąd: *Od Smugu, Ze Smugu*; dokąd: *Do Smugu, Na Smuk, Na Smugi*;
- 2) *Do Śikorskiχ* - gdzie: *Na Śikorskiχ Polu, Kolo Śikorskiχ*; skąd: *Od Śikorskiχ, Za Śikorskiχ*; dokąd: *Na Śikorskiχ Pole, Do Śikorskiχ*;
- 3) *Kolo Bełaka* - gdzie: *Kolo Bełaka, Na Bełakowym, Pod Bełakem, Obok Bełaka, Pół Bełaku, Za Bełakem*; skąd: *Od Bełaka*; dokąd: *Na Bełaka, Na Bełakowym, Do Bełaka*;
- 4) *Kolo Gruški* - gdzie: *Kolo Gruški, Kolo Grušecki, Obok Grušecki, Pół Grušece, Za Grušecko*; skąd: *Od Gruški, Od Grušecki, Spod Grušecki, Za Grušecki*; dokąd: *Do Gruški, Pod Gruške*;
- 5) *Kolo Iabunki* - gdzie: *Kolo Iabunki, Kolo Iabunski, Pod Iabunko, Pod Iabunsku, Pół Iabunoe, Pół Iabunecce*; skąd: *Od Iabunki, Od Iabunski, Spod Iabunski*; dokąd: *Do Iabunki, Do Iabunski, Za Iabunke*;
- 6) *Kolo Iarobyjskiego* - gdzie: *Do Iarobyjskiego, Obok Iarobyjskiego, Kolo Iarobyjskiego, Pół Iarobyjskim, Za Iarobyjskim*; skąd: *Od Iarobyjskiego, Za Iarobyjskiego*; dokąd: *Do Iarobyjskiego*;
- 7) *Kolo Postoia* - gdzie: *Do Postoia, Kolo Postoia, Pot Postoiam, Pół Postoia*; skąd: *Od Postoia, Za Postoia*; dokąd: *Do Postoia*;
- 8) *Kolo Vygunu* - gdzie: *Kolo Vygunu, Na Vygunie, Na Vygun, Pod Vygun, Pół Vygunie, Za Vygun*; skąd: *Od Vygunu, Spód Vygunu, Z Vygunu*; dokąd: *Do Vygunu, Na Vygun*;
- 9) *Na Beleokim* - gdzie: *Do Beleokiego, Na Beleokim, Obok Beleokiego, Kolo Beleokiego, Pod Beleokim, Pół Beleokim, Za Beleokim*; skąd: *Od Beleokiego, Z Beleokiego*; dokąd: *Do Beleokiego, Za Beleokiego, Pod Beleokiego*;
- 10) *Na Brafčakovym* - gdzie: *Na Brafčakovym, Do Brafčaka, Obok Brafčakovego, Za Brafčakem, Pół Brafčaku; Od Brafčakovego, Z Brafčakovego*; dokąd: *Na Brafčakove*;

11) *Na Česýava* - gdzie: *Na Česýava, Obok Česýava, Pýy Česýave, Za Česýavem*; skąd: *Oč Česýava, Š Česýava*; dokąd: *Do Česýava, Na Česýava*;

12) *Na Klane* - gdzie: *Kojo Klana, Na Klane, Pýy Klane, Za Klanem, Pšet Klanem*; skąd: *Ot Klana, S Klana, Spot Klana, Zaa Klana*; dokąd: *Nja Klan, Zia Klan, Plot Klan*.

Uderzającym zjawiskiem jest tu rozległa synonimika określeń, będących odpowiedzią na pytania zaczynające się od przysłówków: *gdzie, skąd, dokąd*. Nie można jej wyjaśnić, jak chce Władysław Lubaś⁴, świeżością tych nazw, bo zjawisko to jest typowe dla wszystkich nazw, łącznie z najstarszymi, zanikającymi. Synonimika ta jest powszechna i występuje zarówno w sprowokowanych odpowiedziach, jak też w naturalnych wypowiedziach, podsłuchanych u informatorów. Należy ją więc uznać za cechę typową dla omawianego typu nazw, jako specyficzny element ich fleksji i składni. Używanych jest wiele, co najmniej kilka różnych określeń, spośród których jedno wysuwa się na czoło i staje się określeniem hasłowym.

Zebrany materiał pozwala wyciągnąć szereg dodatkowych wniosków.

1. Wśród badaczy nie ma jednolitego stanowiska co do genezy nazw terenowych *Pod Górą, Za Lasem*. Uważa się je albo za usamodzielnione okoliczniki miejsca (typ *orzę pod górą* = *Pod Górą*)⁵, albo za usamodzielnioną przydawkę okolicznikową (typ *orzę na polu pod górą* = *Pole Pod Górą* = *Pod Górą*)⁶. Zebrany materiał zdaje się wskazywać na możliwość istnienia obydwu wariantów. Nazwy typu *Do Śikorskiŕ*, powstałe z pierwotnego *Do Śikorskiŕ Pola* przez elipsę elementu *pole*, mają w zasadzie człon rzeczownikowy nieodmienny i byłyby usamodzielnionymi przydawkami. Nazwy typu *Kojo Vygunu* mają natomiast charakter usamodzielnionych wyrażen okolicznikowych. Z genezą omawianych nazw wiąże się też ich toponimizacja; W. Lubaś głosi pogląd, moim zdaniem zbyt arbitralny i stanowczy, że tylko drobna część określeń przyimkowych stanowi

⁴ W. Lubaś, *op. cit.*, s. 214.

⁵ M. Kuciał, *op. cit.*

⁶ J. Rudnicki, *op. cit.*, s. 178-180; M. Karaś, *Nazwy miejscowe typu Podgóra, Zalas w języku polskim i w innych językach słowiańskich*, Wrocław 1955, s. 66-70; K. Dejna, *op. cit.*, s. 119-120; W. Lubaś, *op. cit.*, s. 214.

nazwy własne, a cała ich podstawowa masa to apolatywy⁷. W rzeczywistości proces toponimizacji zaszedł do końca tylko w nazwach starych, podczas gdy w nowszych jest on in statu nascendi - nazwy takie wymagają już uwzględnienia i odróżnienia od czystych i niewątpliwych apelatywów.

2. Widoczne są różnokierunkowe przypadki derywacji fleksyjnej, np. *Na Čapli Polu/Na Čapli/Za Čapio/Š Čaplego, Na Pjědkuf Polu/Na Pjědkuf/S Pjědkova*.

3. Często daje się zauważyć pluralizacja lub singularizacja nazw, odbijająca ciągle żywy proces zmieniania się ilościowego właścicieli obiektów, np. *Do Smuga/Na Smuży, Na Doukay/Kojo Douka, Na Domovyj/Z Domovogo*.

4. Człon rzeczownikowy nazwy przyimkowej zmienia się, występując w różnego rodzaju obocznościach, np. *Kojo Břefđaka/Na Břefđakovym, Kojo Gruški/Kojo Grušeoki, Na Čforakay/Na Čforolay*.

5. Rzadsze są oboczności nazwy przyimkowej i prymarnej, np. *Do Smuga/Smuk*, lub derywatu prefiksального, np. *Podlas a. Pod Lasem, Podortel a. Pole Pod Ortelam, Začmentaš a. Za Čmentašem*; nie spotkałem się z obocznością nazwy przyimkowej i derywatu prefiksálního-sufiksálního.

6. W odpowiedzi na pytanie: *dokąd?* przy jednosylabowym członie rzeczownikowym akcent w wyrażeniu stoi zawsze na przyimku, co może tłumaczyć powstawanie derywatów prefiksálních, np. *Z|a Las, P|od Las*.

7. W wyrażeniu wystąpiło 25 różnych przyimków, najczęściej: *na, sa, pod, koło, od, przy, z, ssa, w, spod, przed, do*; rzadsze są przyimki: *sprzed, obok, nad, u, ku, naproś, zaś* sporadycznie wystąpiły: *znad, przez, po, naprzeciw, między, wprost, wśród*.

8. Człon rzeczownikowy wyrażenia występuje najczęściej w narzędniku (234 przykłady, 40%), rzadziej w miejscowniku (212 przykładów, 36%), dopełniaczu (102 przykłady, 17%), bierniku (45 przykładów, 7%) i celowniku (5 przykładów, 1%).

Całość problematyki wyręga dokładnego przebadania na tle wszystkich dostępnych monografii polskich i innoślōwiańskich oraz na tle innych nazw własnych o tej strukturze.

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
Lublin

⁷ W. L u b a ś, op. cit., s. 214.

Mieczysław Buczyński

LOCALITY NAMES OF THE TYPE *POD GÓRĄ, ZA LASEM*
IN THE AREA OF LUBLIN

The origin and functions of the names of the type *Pod Górą*, and *Za Lasem* have been examined on the basis of 598 locality names collected in 97 places of the Lublin area. The author aimed at examining their syntactic uses in the colloquial speech of its inhabitants. The single catchword entries were derived from rich sets of synonyms obtained from answers to questions: Where? Where from? Where to? Genetically names of this type are regarded to be independent adverbs of place or independent adverbial attributes. Of some interest are also cases of multidirectional inflectional derivation, the pluralization and singularization of names as well as the diversity of the constituent prepositions.